

EESTI JA VENEMAA XX SAJANDIL: KULTUURIDE DIALOOG

Selleteemalise 10.–12. detsembrini 2009 Tartus toimunud rahvusvahelise seminari organiseeris Tartu Ülikooli vene kirjanduse kateeder ja see toimus teadusprojekti „Vene kirjanduse retseptsioon Eestis XX sajandil: tõlgendus ja tõlkepoetika” raames. Enamik ettekandeid käsitles retseptsiooni teemat. Seminaril osalesid eesti, saksa, leedu ja vene kirjandusteadlased.

10. detsembril toimus seminari raames kohtumine tuntud vene nüüdiskirjaniku Andrei Dmitrijeviga.

Teadusseminar algas 11. detsembril Sergei Issakovi ja Tatjana Šori raamatu „Vene impeeriumi valitsejad Eestimaal” (Tallinn, 2009) esitlusega. Raamatusse on esimest korda kokku kogutud ajaloolised andmed Vene keisriperekonna liikmete viibimise kohta Eesti- ja Liivimaal. Selle töö eest määrati autoritele Puškini auhind, mille andis kätte Vene Föderatsiooni suursaadik Nikolai Uspenski.

Seminari avaettekande „Vene ajalugu ja kultuur Jaan Krossi romaanis „Keis-

ri hull”” pidas Ljubov Kisseljova (Tartu Ülikool). Vene ajaloo teema on romaanis tihedalt läbi põimunud romaani keskse teemaga – eestlaste saatusega võõra ikke all. Esineja rõhutas, et esmajoones huvitab kirjanikku see, kuidas rõhutud ja harimata rahvast sünnib rahvus. Kõrvutades „keisri hullu” prototüüpi Timotheus Eberhard von Bocki (1786–1836) ja tema keiser Aleksander I-le saadetud tegelikku kirja romaani tegelase Timo ja tema memorandumiga tekstiga, jõudis esineja järeldusele, et romaani memorandum on Kross loonud ajaloolise romaani žanrireegleid silmas pidades. Vene impeeriumi on „Keisri hullus” kujutatud despootliku riigina. Just sellepärast ei ole Krossi romaanis mingit vahet Aleksandri- ja Nikolai-aegsel Venemaal. Mõlema sümboliks on sandarmid ja muud politseiriigi atribuudid. Kuigi Krossi romaanis ei ole otseseid allusioone kaasajaga, arvas esineja, et Venemaa selline kujutamine oli paljuski seotud 1970. aastate nõukogude reaalsusega (dissidentide jälitamine, sunnitud või vabatahtliku põgenemise problemaatika, õhuke piir lojaalsuse ja pealekaebamise vahel jms). Romaani alltekst osundab sisemise vastupanu mõttekusele, annab lootust pääseda välja poliitilisest ummikust (vt ka L. Kisseljova artiklit Keele ja Kirjanduse käesolevas numbris lk 321–330).

Timur Guzairov (TÜ) kõneles oma ettekandes Jaan Krossi teisest teosest („Puškini tekst J. Krossi novellis „Michelsoni immatrikuleerimine”). Esineja kommenteeris novelli lõppu paigutatud autori märkusi. Kross kõneleb neis Puškini „Pugatšovi mässu ajaloost” ja tsiteerib vene poeedi kirja krahv Karl Tollile, kindral Michelsoni sõbrale. See andmestik formeerib T. Guzairovi arvates „Puškini koodi”, mis aitab mõtestada novelli süžeed ja problemaatikat. Ettekandes rõhutati, et üks novelli keskseid stseene – Michelsoni kohtumine Jemeljan Pugatšoviga – on üles ehitatud ideoloogilisele seosele

Puškini „Kapteni tütreaga”. Puškini tekst polnud Krossi jaoks mitte ainult informatsiooni allikas, vaid ka autoriteetne prisma, mille kaudu hinnatakse ajaloofakti ja kirjanduslikku tegelast.

Tatjana Stepaništševa (TÜ) ettekandes „Vene impeeriumi läänepoolsed ääremaad P. A. Vjazemski luules” oli vaatluse all vene kirjaniku, memuaristi ja poliitiku käsitus impeeriumi läänepoolsetest aladest, nii nagu need kajastuvad tema luules ja samuti kirjades, märkmetes, memuaarides. Vjazemski käis korduvalt Tallinnas ja teistes Eesti linnades.

Ajaloolase Tõnu Tannbergi (TÜ) ettekanne „Eestlased Vene armees impeeriumi lõpuperioodil (1900–1917)” oli koostatud arhiivimaterjalide põhjal. Esineja rõhutas, et junkrukoolide loomine 1860. ja 1870. aastatel andis impulsi eesti ohvitserkonna formeerumiseks, sest sõjaväelase karjäär oli eestlaste jaoks omamoodi sotsiaalseks tõusuvõimaluseks. XX sajandi algul oli juba üsna palju eesti rahvusest ohvitseri ja nende karjäärile aitas kaasa Esimene maailmasõda. Selle protsessi järelmina käsitles T. Tannberg Eesti diviisi, mida juhatas Johann Laidoner.

Lea Pildi ja Kristel Toomeli (mõlemad TÜ) ühissetekandes „A. H. Tammsaare essee Dostojevskist tema 1910.–1920. aastate publitsistika kontekstis” kõneldi sellest, kuidas Tammsaare käsitles Dostojevski loomingut. Dostojevski romaanide kontseptuaalseks keskmeks peab kirjanik ideed isiksusest, kes personifitseerub jumalinimese või uue inimesena, mida trakteeritakse kui ennustust Nietzsche üliinimese saabumisest. Dostojevski tegelaste selline tõlgendamine pärineb D. Merežkovski töödest, eriti tema monograafiast „Lev Tolstoi ja Dostojevski”, millele Tammsaare viitab. Tammsaare kavatsus tõlkida Dostojevski „Kurjad vaimud” ja eessõna kirjutamine tulevasele tõlkele annavad tunnistust sellest, et ta käsitles seda teost aktuaalse tekstina,

mis hoiatab massikultuuris peituvate ahvatluste ja ohtude eest, mille hulka Tammsaare ei lugenud mitte ainult kino, ajakirjandust, epigoonlikku kirjavara, vaid ka kiriku- ja usuelu.

Rein Veidemann (Tallinna Ülikool) keskendus ettekandes „Eesti-vene kultuurisuhtluse kurioosum: Hans Leberechti jutustus „Valgus Koordis” 1948–1949” ühele kirjanduselu või pigem -poliitika valdkonna kurioosumile. Leberechti jutustus on kirjutatud vene keeles ja tõlgiti eesti keelde pärast seda, kui teos oli saanud Stalini preemia.

Seminari teise päeva avas Pavel Lavrinetsi (Vilniuse Ülikool) ettekanne „Kirjaniku staatus kultuuride dialoogis: Aleksis Ranniti juhtum”. Aleksis Ranniti (Alekssei Dolgoševi) kirjanduslikku teed käsitles esineja näitena erinevatest võimalustest kultuuride dialoogiruumis, rahvuskirjanduste teeristil. Plagiaadiga seotud skandaalid sulgesid Dolgoševile tee vene väljaannetesse. Oma eripärast kohta eesti kirjanduses aitasid Rannitil võita leedu tema luules ja leedu luule tõlkimine. Tänu sellele ja samuti tänu vene pagulaskirjanike positiivsetele hinnangutele hakati Rannitit Leedus käsitlema leedu kultuuri tõelise sõbra ja suure luuletajana, kes tutvustab leedu kirjandust eesti keeles.

Tatjana Misnikevitši (Peterburi, Vene Kirjanduse Instituut) ettekanne „„Ma teadsin, kuidas armastas ta Toilat...”: kommentaare Igor Severjanini mälestustele Fjodor Sologubist” oli pühendatud Eesti teemale Igor Severjanini ja Fjodor Sologubi luules ja samuti Severjanini memuaarsetele kirjutistele Sologubist (need on peamine allikas, mis kinnitavad viimase Eestis viibimist). Arhiivmaterjalidele toetudes kommenteeris T. Misnikevitš vastavaid kirjutisi: täpsustas, kus nimelt ja millal viibisid Sologub ja tema abikaasa Anastassia Tšebotarevskaja Eestis, kuidas õnnestus neil maja hankimine Narva-Jõesuus ja plaan sõita Eestisse pärast

Venemaal toimunud oktoobripöret.

Doktorant Fjodor Vinokurov (TÜ) käsitles oma ettekandes „Jevgeni Zamjatini romaani „Meie” tõlge eesti keelde” reaalse edasiandmise probleeme tõlkes. Illustratsiooniks oli ta valinud sotsiaalpoliitilised reaalsed. Zamjatini romaan on antiutoopia, teose tekstis kasutatud sotsiaalpoliitilistel reaalsedel ei ole denotaati väljaspool kunstilist teksti – seetõttu on neid ka eriti raske tõlkida. Maiga Variku tõlge tõestab, et ühe või teise tõlkevaliku õnnestumine sõltub selle sobimisest teose üldisesse kujundisüsteemi.

Konstantin Polivanovi (Moskva Kõrgem Majanduskool) ettekanne „Vene kirjandus ja kriitika Tallinna venekeelse ajakirjanduse veergudel” oli pühendatud ajakirjades Tallinn ja Vikerkaar aastatel 1986–1991 avaldatule. Sel ajal hakkasid kaduma senised keelatud teemad: oli võimalik kirjutada Stalini režiimi kuritegudest, Nõukogude Liidust emigreerumise ajaloost, 1939. aasta Molotovi-Ribbentropi paktist, dissidentide liikumisest, nõukogude pörandalusest kultuurist jms. Ajakirjade veergudel ilmusid teosed, mida varem polnud võimalik avaldada: mälestused nõukogude vangilaagritest, Solženitsõni teosed jms. Eesti venekeelsetes ajakirjades hakkasid ilmuma nende vene kirjanike teosed, kes olid elanud Eesti Vabariigis, materjalid eestlaste küüditamise kohta, Vene vangilaagrites hukkunud (Heiti Talvik) või pagulusse suundunud eesti luuletajate (Henrik Visnapuu) tõlked, dokumendid Eesti Vabariigi ajaloole kohta.

Annelore Engel-Braunschmidt (Kieli Ülikool) analüüsis oma ettekandes „Kultuuride dialoog luules: Jegor von Sivers ja tema krestomaatia „Deutsche Dichter in Russland” (1855)” seda seni uurimustes kasutamata väljaannet. Teose sissejuhatuses annab Jegor von Sivers laiaulatusliku pildi saksa kultuurist Vene impeeriumis XIX sajandi esimesel poolel ja selle kohast üldises

kultuuriprotsessis. Eriti rõhutab Sivers saksa kultuuri tähendust Balti kubermangudes ja selle mõju Venemaale.

Oleg Lekmanovi (Moskva Riiklik Humanitaarülikool/Moskva Riiklik Pedagoogiline Instituut) ja Roman Leibovi (TÜ) ühisettekande „Vene luuletused Tartust XX sajandi teisel poolel, XXI sajandi algul” esimeses osas kõneldi kõige erinevamate autorite (Jossif Brodskist Jerbol Žumagulovini) tekstidest, milles esineb toponüüm *Tartu*. Oleg Lekmanov rõhutab, et XX sajandi teise poole poetide jaoks oli Tartu sümboliks ülikool ja ülikooli sümboliks Juri Lotmani koolkond. Ettekande teises osas, mille oli ette valmistanud Roman Leibov, uuriti seda, kuidas on kasutatud lekseemi *Tartu* vene riimisüsteemis. Ta oli uurinud Tartu nimega seotud peamisi riimipesasid Jossif Brodski jt luules (nt ka Ilja Fonjakovi palindroom „Тарту дорог как город утраг”).

Jelena Nõmme (TÜ Narva kolledž) ettekandes vaadeldi külaliste vastuvõtmise etiketti tänapäeva eesti ja vene kultuuris. Uurimus põhines küsitlusandmetel, samuti eesti ja vene autorite etiketialastel trükistel.

Andrei Nemzeri (Moskva Kõrgem Majanduskool) ettekande käsitles eesti-vene süžee transformeerumist David Samoilovi luules. Luuletuses „Talve nimed” („Названия зим”) tähistab nime tamata, kuid äratuntav Tallinn armastuse ja õnne asukohta. Sama motiiv kõlab veel mitmes tema luuletuses, milles idüllilist Eestit vastandatakse „tormisele” Venemaale. Kolimine Pärnusse tähendab aga ühtlasi igatsust kodumaa järele, õnnistatud mereäärne maa muutub luuletaja loomingus nüüd surma kuningriigiks („Ei näe ma enam Krasnogorski metsi...” – „Не увижу уже Красногорских лесов...”; „Ja ükskord öösel...” – „И вот однажды ночью...”; „Pärnu koidik” – „Рассвет в Пярну” jt).

Teadusseminar lõppes diskussiooniga, mis näitas, et töö projekti juures on alles algamas ja selgunud pole kaugeltki kõik töösuunad. 2010. aastal peaks ilmuma seminarimaterjalide kogumik.

TATJANA STEPANIŠTŠEVA

Venekeelsest käsikirjast tõlkinud
MALL JÕGI